

İran'ın Güney Kafkasya Politikası¹

Yeşim DEMİR²

Başvuru Tarihi: 22.01.2022

Kabul Tarihi: 22.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Güney Kafkasya, coğrafi konumu ve stratejik önemi ile dünyanın en önemli bölgelerinden biri olduğu kadar enerji kaynakları üzerindeki mücadele, etnik çatışmalar, ekonomik zayıflık gibi nedenlerle de istikrarsız bir bölge özelliği taşımaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından tarih boyunca İran'ın ilgi odağında olan Güney Kafkasya bölgesindeki siyasi ve jeopolitik değişimler, İran'ın tarihsel ve kültürel bağları olan bölge ülkeleri Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Çevresindeki önemli jeopolitik gelişmeler nedeniyle İran'ın, bu üç ülke ile ilişkileri ideolojik hedeflerden çok güvenlik ve ekonomik çıkarlara yönelik olmuştur. Çünkü İran, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirebildiği oranda güvenliğini sağlayarak konumunu güçlendirmek ve uluslararası tecrit politikasından kurtulmayı amaçlamaktadır. İran için siyasi, kültürel, ekonomik ve güvenlik bakımından önem taşıyan Güney Kafkasya ülkeleri, bölgesel ve bölge dışı güçlerin de dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla İran'ın bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri bölgede varlık gösteren güçlerden etkilenmiştir. Ancak İran'ın, bölge ülkeleriyle inişli çıkışlı seyreden ilişkilerinde dengeli politika izlediği ölçüde etkin olabileceği ise dönem dönem yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, İran, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan

Atıf: Demir, Y. (2022). İran'ın Güney Kafkasya politikası. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 573-588.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² ANKA Enstitüsü Danışma Kurulu, yesimdemir@mynet.com, ORCID: 0000-0001-5881-0063

South Caucasus Policy of Iran

Yeşim DEMİR³

Submitted by: 22.01.2022

Accepted by: 22.04.2022

Article Type: Research Article

Abstract

The South Caucasus, with its geographical location and strategic importance, is one of the most important regions of the world, as well as an unstable region due to reasons such as struggle over energy resources, ethnic conflicts, and economic weakness. After the dissolution of the USSR, the political and geopolitical changes in the South Caucasus region, which has been the focus of Iran throughout history, significantly affected Iran's relations with the regional countries Azerbaijan, Armenia and Georgia, which have historical and cultural ties. Due to the important geopolitical developments around it, Iran's relations with these three states have been oriented towards security and economic interests rather than ideological goals. Because Iran aims to strengthen its position and get rid of the international isolation policy by ensuring its security as much as it can improve its relations with these countries. The South Caucasus states, which are important for Iran in terms of political, cultural, economic and security, have also attracted the attention of regional and non-regional powers. Therefore, Iran's political and economic relations with the countries of the region were affected by the powers that exist in the region. However, it has been revealed by the developments experienced in the period that Iran can be effective in its fluctuating relations with the countries of the region as long as it follows a balanced policy.

Keywords: South Caucasus, Iranian, Azerbaijan, Georgia, Armenian

³ ANKA Institute, Scientific Advisory Board Member, yesimdemir@mynet.com, ORCID: 0000-0001-5881-0063

Giriş

Güney Kafkasya, tarih boyunca İran dış politikasının ana unsurlarından birini teşkil etmiştir. Bölge, 19. yy'da İran'ın elinden çıkmış olsa da bölge ülkeleriyle bağlarının devam ettiği görülmektedir. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çökmesiyle birlikte bölgede önemli değişimler gerçekleşmiş, bu tarihe kadar SSCB ile komşu olan İran İslam Cumhuriyeti, sonraki süreçte çok sayıda ülke ile komşu olmuştur. İran, jeopolitik, güvenlik ve ekonomik çıkarları kapsamında tarihsel ve kültürel bağları olan Güney Kafkasya bölgesine daha fazla önem vermiştir. SSCB Döneminde, Birlik ülkeleriyle bağlantı kuramayan İran, Sovyet sonrası dönemde bu ülkelerle diplomatik ilişkiler tesis eden ilk ülkelerden biri olmuştur. İran, jeopolitik yaklaşımı bağlamında, yeni kurulan ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle yeniden bölgede etkin olma fırsatı yakalamayı ve ulusal çıkarlarını güvence altına almayı amaçlamıştır. Bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirmeye yönelik olarak bu ülkelerde temsilcilikler açmıştır.

İran'ın 1979 İran İslam Devrimi ile dış politikasında benimsediği "*Ne Doğu, Ne Batı, Sadece İslam Cumhuriyeti*" anlayışı konjonktürel gelişmeler doğrultusunda güncellenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren "*Kuzeye*" doğru bir açılım söz konusu olmuştur. İran dış politika anlayışında ideoloji etkili olmuşsa da genel olarak ulusal çıkarları ön planda tutan politika izlenmiş, realist yaklaşımla ideoloji ikinci plana düşmüştür. İran'ın bu yaklaşımı Güney Kafkasya politikasında da kendini göstermiştir. Dış politikasındaki bölgeye yönelik öncelikleri, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın iç ve dış politikasındaki dönüşümler ile uluslararası güçlerin bölgedeki çıkarları doğrultusunda değişime uğramıştır. Bu değişim, İran'ın 2005 yılında benimsediği yirmi yıllık strateji (2025/1404 yılı) hedefi ile Kafkasya bölgesinde (Orta Asya ve Orta Doğu dâhil) etkin ve güçlü olma yönünde kendini göstermiştir (Cansız ve Salihyan, 2016, s.156). İran, bölgeye yönelik hedeflerine ulaşma konusundaki zorlukların farkında olmasına rağmen bu yönde önemli ölçüde çaba göstermeye devam etmektedir.

Güney Kafkasya Bölgesi ve Önemi

Zbigniew Brzezinski tarafından "*Avrasya'nın Balkanları*" olarak tanımlanan dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri olan Güney Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan (enerji tüketen) ve Azerbaycan'ı (enerji üreten) içine almaktadır. Burası stratejik önemi ve enerji kaynaklarının geçiş noktasında bulunması nedeniyle günümüze kadar güç mücadelesinin ana merkezlerinden biri olmuştur. Tarihsel ve coğrafi olarak önemli potansiyele sahip Güney Kafkasya'ya İran'ın ilgisi ise tarihsel geçmişe bağlı ilişkiler, güvenlik ve çıkar çatışmaları bağlamında değerlendirilebilir.

SSCB'nin dağılması, İran için öncelikli olarak kuzeyden gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmesi bakımından memnuniyetle karşılanmış, yeni kurulan ülkeler ile yakın ilişki kurmak suretiyle fırsatlar yaratmıştır. Ancak bu fırsatlar yanında bir takım yeni tehditlerle de karşı karşıya kalmıştır. İki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçilmesiyle, İran, "*Büyük Şeytan*" diye tanımladığı ve rekabet etmesi gereken güç olarak gördüğü ABD'nin bölgeye yerleşme girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır (Bayır ve Aslanlı, 2001, s.51).

İran ve üç Güney Kafkas ülkesinin tarihsel ve coğrafi olarak birbirleriyle ilgilendiğine yönelik şüphe yok. Her biri kendi çıkarları doğrultusunda politika izlemektedir. En istikrarlı ve dostane işbirliğine dayalı ilişkileri olan Ermenistan, İran'ın bölgede etkin olmasından fayda sağlamaya çalışmaktadır. İran ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Gürcistan, İran'ın bölgede varlık göstermesinden memnunken Azerbaycan, toprak anlaşmazlığı nedeniyle bu durumdan rahatsızlık duymakta ve zaman zaman iki ülke arasında gerilim yaşanmaktadır.

Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarının ana geçiş güzergâhı olmayı amaçlayan İran, uluslararası güçler tarafından Güney Kafkasya ülkeleri için en büyük tehdit olarak görülmüştür. Bu anlayış uluslararası güçlerin bölge ülkelerini, İran'ı düşman göstererek kendi etki alanlarına almak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü üzere bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler konjonktürel gelişmelere ve büyük güçlerin bölgedeki varlığına göre şekillenmektedir (Yakupzade, t.y.).

İran, etkin bölgesel bir güç olarak Güney Kafkasya'ya ideolojiden (Azerbaycan hariç) çok sürdürülebilir ekonomi, enerji ve sınır güvenliğini sağlama doğrultusunda yönelmiştir. Güney Kafkasya, enerji kaynaklarını Avrupa'ya en kısa ve ekonomik olarak aktarım yoludur. Dolayısıyla bölgedeki siyasi ve ekonomik gerginlikler İran'ın güvenliğine de etki etmektedir. Bölgeyi istikrarsızlaştırabilecek en önemli sorunun ekonomik rekabet olduğu gerçekliğinden hareketle İran, bölgeye yönelik politikasını sağlamlaştırmak ve sürdürebilmek amacıyla ekonomik, güvenlik, arabuluculuk gibi çok yönlü strateji izlemiştir.

İran'ın Güney Kafkasya'ya Yönelik Hak Talebi

İran'ın Kafkasya'daki varlığı Pers İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Sonrasında Sasani İmparatorluğu, Safevi Devleti ve Kaçar Hanedanlığı bölgede varlık göstermeye devam etmiştir. Bölgenin stratejik önemi İran'ın bölgeye yönelik politika belirlemede etkili olmuş, 19. yy'da Kafkasya, Rusya ile İran arasında mücadele arenası haline gelmiştir. Ancak İran'ın, Rusya karşısında yenilgiler alması bölgenin kaybına yol açmıştır. İran (Kaçarlar) ile Rus İmparatorluğu arasında yapılan Gülistan Anlaşması (1813) ve Türkmençay Anlaşması⁴ (1828) İran'ın, Güney Kafkasya topraklarını kaybetmesine ve bölgedeki hâkimiyetinin azalmasına yol açmıştır (Deveci Bozkuş, 2021, s.56). 20. yy'a gelindiğinde de Rusya I. Dünya Savaşından olumsuz etkilenmiş Kafkasya'daki hâkimiyetini kaybetmiştir. Bu kayıp sonucu Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan kurulmuştur. Yeni kurulan ülkeleri tanımayan İran, tarih, kültür ve dil bağlantısını ileri sürerek toprak talebinde bulunmuş ve bu yönde 1919 Paris Barış Konferansı'na katılmıştır. Ancak İran'ın toprak talebi, 1920 yılında Rusların yeni kurulan ülkeleri ortadan kaldırması ve ardından 1921'de Rusya-İran Dostluk Anlaşması ile sona ermiştir (Sinkaya, 2012, s.230).

İran, her ne kadar bölgede hak talebinde bulunmayacağını ifade etmiş olsa da bugüne gelindiğinde Kaçar Hanedanlığı döneminde bölgenin geri alınmak koşuluyla yüzyıllığına Rus İmparatorluğuna kiralandığı yönünde bölgeye hâkim olma çabaları ve hak iddiaları ile ilgili söylemlerinin devam ettiği görülmektedir (Mashregh News, 2016). Bu söylemlere dayanak olarak bölgede siyasi egemenliği olmasa da kültürel bağlarının devam ettiği gösterilmektedir. Şöyle ki, Azerbaycan ile dil ve mezhep yakınlığı, Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan birçok eserde İran izinin olması, hatta Ermeniler için en eski ruhani merkez kabul edilen Eçmiyazın Katogigoslugu'nda Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın resminin asılı olması bağların devamlılığının göstergesi olarak ortaya konmaktadır (Ensaf News, 2020). Ancak bu söylemlerin propagandist söylemler olduğu ifade edilebilir. Çünkü İran'ın iç ve dış politikasını belirleyen en yüksek karar alma kurumu (Velayet-i Fakih/Rehberlik), çoğunlukla İran'ın realist çıkarları ve ülke bütünlüğü ile ilgili kararlar alır. Bu kararların alınmasında da birçok husus etkili olmaktadır. İran'ın dış politikasında bugünün şartlarında coğrafi hak talebi çok gerçekçi görünmemekle birlikte bu propagandist söylemler bölgede güçler arasında denge politikası olarak kullanılmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu durum taktiksel çaba ve siyasi pazarlık aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

⁴ Türkmençay Antlaşması, İranlılar için tarihin en kötü anlaşması olarak kabul edilmektedir.

Ermenistan ile İlişkiler

Ermenistan'ın komplementarizme⁵ dayanan çok yönlü dış politika anlayışı olmasına rağmen en yoğun ilişkileri İran ile olmuştur (Asker, 2016, s.246). İran'ın, bölgedeki politikası açısından bakıldığında da en başarılı ilişkileri Ermenistan ile sürdürdüğü görülmektedir. Ekonomik ve siyasi temelli olan bu ilişkiler, her iki ülkenin uluslararası izolasyonla karşı karşıya kalmaları doğrultusunda gelişmiştir.

Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından, çıkarlar doğrultusunda yakın ve tutarlı ilişki içinde olan iki ülke arasında üst düzey temaslar kurularak ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler geliştirilmiştir. İran ile SSCB arasında Şah döneminde yapılan demiryolu ile boru hattının yenilenmesi, yüksek voltajlı enerji nakil hattı döşenmesi ve Aras Nehri üzerinde hidroelektrik santrali inşası gibi anlaşmalar, bağımsızlığını kazanan Ermenistan için avantaj yaratmıştır. Bu anlaşmalarla İran, kuzey-güney ulaşım koridorunu kurmayı amaçlamıştır. Çünkü Ermenistan, enerji geçiş güzergâhında Rusya ve Gürcistan dışında bir alternatif özelliği taşımaktadır (Giragosyan, 2016). İran-Ermenistan ilişkileri aslında İran-Rusya-Ermenistan ilişkileri olarak da nitelendirilebilir. Ermenistan, SSCB'nin yıkılmasıyla bağımsızlığını kazanmış olsa da Rusya'ya bağımlılığı devam etmiştir. Azerbaycan topraklarını işgal etme cesaretini de Rusya'dan almıştır. Bölgenin jeopolitik öneminden dolayı da Rusya, Ermenistan'da askeri varlık göstermeye devam etmektedir. Bu durum İran için önem taşımaktadır. Çünkü Rusya'nın bölgedeki varlığı, ABD ve NATO ülkelerine karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir (Cabbarlı, 2005, s.256).

Ermenistan ile ilişkilerin gelişmesi İran için çok daha fazla anlama gelmektedir. Öncelikle İran, Ermenileri Ari ırkından yani ırkdaşı olarak görmektedir. İran'da yaşayan yaklaşık 120.000 Ermeni, birçok etnik unsurdan farklı olarak daha ayrıcalıklı durumdadır. Kendi okullarında ve kendi dillerinde eğitim görebilmekte, dinlerini özgürce yaşayabilmekte, mecliste temsilci bulundurmaktadırlar. Özellikle Erivan ile kardeş şehir olan İsfahan'daki Yeni Culfa mahallesinin Ermeni diaspora merkezlerinden biri olduğu söylenebilir.

İran, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bölgede güç mücadelesi verdiği Türkiye ile Azerbaycan'ın güçlü ilişkiler kurmasında Ermenistan'ı engelleyici faktör olarak kullanmıştır. Aynı zamanda Ermeni diasporası ile sıkı ilişkileri olan İran, Ermenistan'ı uluslararası yaptırımlar ve izolasyon durumuna karşı stratejik ülke olarak görmektedir.

İran, Ermenistan ile ticari ilişkilerini iyi tutarak Avrasya Ekonomi Birliği (AEB) içinde pazar elde edebilmek için çaba harcamaktadır. Her ne kadar İran'ın, AEB ile ticareti iyi seviyelerde olsa da Ermenistan ile iyi ilişkiler çerçevesinde birlik içindeki pazar gücünü artırabilmeyi hedeflemektedir. 2018 yılında İran'ın, AEB ile Serbest Ticaret Bölge kurulmasını öngören anlaşmayı imzalamasında Ermenistan önemli rol oynamıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilerde Rusya'nın belirleyiciliği önemlidir. Bölgede yaşanan gerginliklerden dolayı başta Türkiye olmak üzere bazı ülkeler tarafından izolasyona mahkûm edilen Ermenistan, İran'ın da tepki gösterdiği Azerbaycan'dan çıkarılan petrolü Akdeniz limanlarına taşıyan Bakü-Ceyhan-Tiflis enerji güzergâhı dışında tutulmuştur. Bu durum karşısında Ermenistan, İran ve Rusya ile ilişkilerini geliştirerek çıkış yolu aramaktadır. Diğer taraftan da Rusya'ya bağımlı olmak istemediğinden İran ile yakınlaşma stratejisi izlemektedir (Giragosyan, 2016).

⁵ Ermenistan dış politikasının karakterini belirlemek amacıyla kullanılan resmi söylem olup, eşzamanlı olarak hem Batı hem de Rusya ile iyi ilişkiler kurulmasının önemine işaret etmektedir.

İran ile Ermenistan arasında iyi ilişkiler devam ederken Ermenistan'ın Tel Aviv'de büyükelçilik açmak istemesi İran'ın rahatsızlığına sebep olmuştur. 1992 yılından beri İsrail ile ilişkileri olan Ermenistan, ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve Ermeni Apostolik Kilisesi'nin bölgedeki haklarının korunması amacıyla böyle bir karar alındığını açıklamıştır (Ermeni Haber, 2019). İsrail-Ermenistan ilişkileri, İsrail'in, Türkiye ve Azerbaycan ile olan ilişkileri nedeniyle geri planda kalmıştır. İsrail-Azerbaycan ilişkileri ileri düzeyde devam ederken İsrail'in, Azerbaycan'da kendi çıkarlarına hizmet eden önemli yatırımları bulunmaktadır. Ermenistan, ekonomik olarak güçlenen komşularının gerisinde kaldığı, bu durumu ancak bölge dışı güçlerle işbirliği çerçevesinde aşabileceği düşüncesiyle İran'ın "*Küçük Şeytan*" olarak isimlendirdiği İsrail ile ilişkilerini geliştirme çabası içine girmiştir (Mashregh News, 2020a). Bu çabada, Dağlık Karabağ'ı ele geçirebilmek için İsrail'in Azerbaycan'a silah satışına engel olabilmeye isteği de etkili olmuştur. Ermenistan'ın bu amacına ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Şöyle ki, İsrail, Azerbaycan ile olan ilişkileri kapsamında silah satışı yaparken Ermenistan ile kurulan ilişkilerle de bölgeyi silah pazarı haline getirme fırsatı yakalamıştır (IRIB, 2020).

Ermenistan ile İsrail arasında karşılıklı açılmasına karar verilen büyükelçilik ile hâlihazırda Azerbaycan'daki İsrail varlığı, İran'ın ulusal güvenliği için tehdit olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Ermenistan'ın aldığı bu karar karşısında, İran-Ermenistan ilişkilerinin etkilenmesi ve İran'ın sert tepki vermesi beklenmekteydi. Ancak bazı nedenlerden dolayı beklenen olmamıştır. Çünkü öncelikli olarak İran, saldırgan, düşman ülke imajından kurtulmak istemektedir. Bununla birlikte İran'ın, Azerbaycan ve Ermenistan'a yapacağı baskı karşısında bu ülkelerin İsrail'i tercih edeceği ihtimali göz ardı edilmemiştir. İran, komşuları ile ilişkilerini kesmek istememektedir. Diğer bir neden ise İran'ın yaptırımlar, bölgesel çatışmalar ve iç politikada yaşadığı sorunlar ile mücadele etmesidir. Yoğun baskı altında olan İran, dolayısıyla olduğu yerde kalma ve elindekini koruma yönünde politika izlemektedir. Tüm gelişmelere rağmen İran, Ermenistan ile ekonomik ve jeopolitik çıkarlar doğrultusunda ilişkileri sürdürmeye devam etmektedir.

Bunun yanında İran ile Ermenistan arasındaki iyi ilişkiler zaman zaman uluslararası güçlerin müdahalesinden etkilenmiştir. Bu etki son yıllarda İran'a uygulanan yaptırımlarla kendini göstermiştir. Nitekim ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar kapsamında Ermeni bankalarındaki İranlıların (İranlı Ermeniler de dâhil) hesapları dondurularak döviz giriş çıkışı engellenmiştir (IRIB, 2020). Her ne kadar uluslararası güçlerin etkisi altında kalsa da komşuları ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı izole edilen Ermenistan'ın dünya ile bağlantı kurabilmesi için tek çıkış yolu ortak sınırları olan İran ve Gürcistan'dır. Gürcistan'ın yaşadığı krizler nedeniyle kuzey çıkışı güvenli olmadığından zorunlu olarak çıkış yolu yalnızca İran görünmektedir. Aynı zamanda doğalgaz ihtiyacının yarısını Tebriz-Meghri Boru Hattı ile İran'dan karşılamaktadır. Bu nedenlerden dolayı, ikili ilişkiler kurarken Ermenistan'ın daha dikkatli olması gerekmektedir. Sonuç olarak, iki ülkenin karşı karşıya olduğu izolasyonlar ve Dağlık Karabağ sorunu Şii İran ile Hıristiyan Ermenistan ilişkilerine yön vermeye devam edecektir.

Gürcistan ile İlişkiler

SSCB dağılına kadar Sovyet propagandasıyla İran tarafından işgal edileceği endişesini taşıyan Gürcistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra enerji kaynakları bakımından zengin İran ile dostane ilişkiler kurma yolunu seçmiştir. 1992 yılında başlayan İran-Gürcistan ilişkileri ortak sınıra sahip olmamaları nedeniyle kısıtlı ve inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Tarihsel önyargılardan dostluğa dönüşen İran-Gürcistan ilişkileri sınırlı olsa da İran'ın Kafkasya politikasının önemli yönlerinden birini teşkil etmektedir. İran, tarih boyunca mücadele alanı olarak gördüğü Güney Kafkasya'da güvenlik politikasına önem verdiği için Gürcistan'ın, Abhazya, Osetya ve Ermenistan'ın arka planda destek verdiği Cavaheti sorunu karşısında Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir.

Gürcistan'ın, Ermenistan ve Azerbaycan gibi İran ile sınırı bulunmasa da Güney Kafkasya'nın jeopolitik ve jeo-ekonomik dinamikleri ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır. İran'ın kuzey-güney ulaşım koridorunun önemli bir halkası durumunda olan Gürcistan, transit yollar üzerinde olmakla birlikte Rusya'nın önemli merkezlerine de yakın noktadadır. Aynı zamanda Karadeniz'e ve Avrupa'ya açılan kapı konumundadır (Girgin, 2009). Bu nedenlerden dolayı İran, Gürcistan ile ilişkilerini sürdürmekte ısrarlı davranmıştır.

İran, ilişkileri geliştirmek amacıyla Gürcistan'ın iç politikada yaşadığı kriz dönemlerinde önemli girişimlerde bulunmuştur. 2003 yılı sonunda başlayan Gül Devrimi'nin ardından Gürcistan'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne vurgu yaparak krize çözüm bulunması çağrısında bulunmuştur. Devrimin ardından temkinli yaklaşım sergilenerek yeni yönetimle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır (GS Law Firm, 2022). 2006 yılına kadar durgun olan iki ülke arasındaki ilişkiler, Gürcistan'ın Rusya ile yaşadığı enerji krizi ve yaptırımların ardından gelişmeye başlamıştır. Gürcistan, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek için İran ile enerji alanında işbirliğine gitmiştir. 2008 yılından itibaren İran-Gürcistan ilişkilerinde değişimler olmuştur. Rusya'nın, Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanınması Gürcistan'ı, Rusya'ya bağımlılıktan kurtaracak ucuz ve alternatif gaz sağlayacak İran'a yönlendirmiştir (Dadaşova, 2019, s.25). İyi ilişkiler doğrultusunda İran ile Gürcistan arasında 2009 yılında vize kaldırılarak ekonomik ilişkiler canlandırılmıştır. 2013 yılında Gürcistan tek taraflı olarak bu karardan vazgeçmişse de 2016 yılında tekrar vize uygulamasını kaldırmıştır. Böylece sayıları yüz binlere ulaşan İranlı, Gürcistan'a seyahat etmiştir. Bu seyahatlerin asıl sebebinin, Avrupa Birliği'ne (AB) girme ihtimali olan Gürcistan'da mülk satın almak suretiyle oturma izni elde edebilmek olduğu söylenebilir (Mizan News, 2019).

İran ile Batı arasındaki olumlu gelişmeler Gürcistan ilişkilerini de olumlu yönde etkilemiştir. Her iki ülke ilişkilerin geliştirilmesi için çok yönlü işbirliğine gidilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. 2014 yılında, Batum Limanı dâhil olmak üzere Karadeniz limanlarına bağlanmanın önemine vurgu yapan İran, bölgenin çıkarına da olabilecek demiryolu hattının gerekliliğini ve bu yönde ilişkilerin geliştirilmesi için hazır olduğunu belirtmiştir (President İran, 2014). 2015 yılında P5+1 ülkeleriyle nükleer anlaşma imzalayan İran ile Gürcistan ilişkileri daha da gelişmeye başlamıştır. İki ülke arasında yıldan yıla ticaret hacmi artarak devam etmiştir. 2014 yılında 150.89 milyon USD, 2015 yılında 128.10 milyon USD, 2016 yılında 131.13 milyon USD, 2017 yılında 181.55 milyon USD, 2018 yılında 251.90 milyon USD, 2019 yılında ise 258.30 milyon USD olmuş (Ministry of Foreign Affairs of Iran, 2020a), 2020 yılının ilk beş ayında ise COVID 19 salgını nedeniyle ticaret hacmi %50'den daha fazla azalma göstermiştir (Ministry of Foreign Affairs of Iran, 2020b).

İki ülke arasında gelişen ilişkiler, Gürcistan'ın AB'ye ve NATO'ya üye olabilme ihtimali çok sayıda İranlı'yı Gürcistan'da konut sahibi olma yönünde teşvik etmiştir (Donya Eghtesad News, 2018). 2018 yılında ABD Başkanı Donald Trump'ın tek taraflı olarak Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak adlandırılan nükleer

anlaşmadan çekilmesi İran-Gürcistan ilişkilerini olumsuz olarak etkilemiş ve Gürcistan'da yaşayan İran vatandaşlarının Gürcü bankalarındaki hesapları dondurulmuştur. Gürcistan ise İran ile ekonomik ilişkilerinde temkinli olmuş, AB ülkelerinin İran'a yaklaşımına göre tavır alacağını belirtmiştir (Eghtesad News, 2018).

Ekonomik sıkıntılar, ABD yaptırımları, Gürcistan-ABD ve Gürcistan-Rusya ilişkileri iki ülke ilişkilerini etkileyen faktörler arasındadır. Gürcistan ile herhangi bir sorunu olmayan ve toprak bütünlüğünü tanıyan İran, bölgede Gürcistan'ın müttefiki kabul edilen ABD varlığından rahatsızlık duymakta ve güvenliği için tehdit olarak algılamaktadır. Bu durum İran-Gürcistan ilişkilerinin ilerlemesindeki en büyük engeller arasında görülmektedir. Rusya etkisinden kurtulabilmek için Batı ile ilişkiler kuran Gürcistan'ın ABD, NATO ve İsrail ile olan ilişkisi sonucu adı geçen ülkelerin bölgede etkin olması İran'ı rahatsız etmektedir. Ayrıca, SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın, enerji alanında bölgede kendine rakip istememesi de İran-Gürcistan arasındaki enerji işbirliğini olumsuz olarak etkilemiştir. Dolayısıyla, enerji kaynaklarının transferi ile ilgili olarak bypass edildiği düşüncesi İran'ın, siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından Gürcistan'ı gözden çıkaramayacağını göstermektedir.

İran, Gürcistan ile ikili ilişkilerini geliştirme konusunda büyük beklentiler içinde değildir. Buna karşın İran, ticareti faaliyetlerinde Avrasya'ya açılan kapısı olan ipek yolu ve ulaşım yolları üzerinde yer alan Gürcistan'ın bankacılık sistemini ve transit yollarını kullanma konusuna önem vermektedir.

Azerbaycan ile ilişkiler

İran'ın Güney Kafkasya politikasında en önemli yeri Azerbaycan tutmaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması İran'da rahatsızlığa sebebiyet vermiş, iki ülke arasında tarihsel gerginlik devamlılık göstermiştir. Buna karşın İran, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından diplomatik ilişkiler kurmuştur. Beraberinde iki ülke arasında yoğun ekonomik ilişkiler başlamıştır.

Diğer ülkelerden farklı olarak iki ülke arasında tarihsel, kültürel ve dinsel ortak bağlar söz konusu olsa da bu bağlar her zaman dostluk ilişkilerinin kurulmasını sağlamamıştır. İran, üç Güney Kafkasya ülkesi içinde yalnızca Azerbaycan'a yönelik olarak ideolojik politika izlemiştir. İran'ın, laik bir ülke olan Azerbaycan'ın güneyinde özellikle de kırsal kesimlerinde mescitler ve mollalar aracılığıyla Şiiliği kullanarak propaganda yapması ve bazı İslamcı gruplara verdiği destek ile istikrarsızlık yaratma girişimleri iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. İran'ın mollaları propaganda için kullanması ve İran yanlısı camileri maddi olarak desteklemesi Azerbaycan yönetimini rahatsız etmiş, 90'ların sonunda mollalar yasaklanarak sınır dışı edilmiştir. Buna rağmen, İran'ın hala bu yönde etkin faaliyet göstermeye devam söylenebilir (Cornell, 2006, s.44).

Bölgesel güç mücadelesi çerçevesinde İran'ın Azerbaycan ile ilgili politikası, Azerbaycan'ın Güney Azerbaycan'a etki etmesini önlemek ve Türkiye ile ilişki kurmasını engelleyerek Azerbaycan'ı kendi etki alanına sokmak olmuştur. İran'ın izlediği bu politikanın aksine Azerbaycan, aynı tarih ve aynı dine mensup komşu İran ile dostluğun daha da geliştirilmesi taraftarı olmuştur (Mehemmedi, 2017, s.225).

Enerji kaynakları bakımından zengin iki ülke arasındaki rekabet, İran'ın özellikle Dağlık Karabağ konusunda Ermeni yanlısı tavrı ve Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi iki ülke arasındaki güvensizliği ve gerginliği derinleştirmiştir. Ancak, bu gerginlik zaman zaman azalma göstermiştir. Örneğin, SSCB dağıldıktan

sonra Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov'un İran Devrimi'nin yıldönümünde İran'a yaptığı ziyarette İran'ın içişlerine karışılmayacağını ve Birleşik Azerbaycan'ın kurulmasının imkânsız olduğunu ifade etmesiyle iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşma olmuştur (Nesibli, 2000, s.71).

İran ile Azerbaycan ilişkileri açısından önemli bir konu da Hazar Denizi'nin hukuki statüsüdür. İran, göl statüsünde olduğunu kabul ettiği Hazar'ın hukuki statüsü belirlenmeden buradaki enerji kaynaklarından da hiçbir ülkenin faydalanılamayacağı üzerinde durmuştur. Hazar Denizi'nin statüsü ile ilgili olarak her fırsatta tarihi anlaşmaları gündeme getiren İran, Hazar'ın %14'üne sahip olmasını sağlayan 1921 ve 1940 yıllarında SSCB ile imzalanan anlaşmaları kabul ederken, Azerbaycan da 1970 yılında SSCB ile İran arasında imzalanan anlaşmayı tanımıştır. Rusya ile Kazakistan'ın da Hazar konusunda Azerbaycan ile aynı görüşte olmaları İran'ı rahatsız etmiştir (Keskin, 2019).

SSCB'nin çökmesi ile Hazar çevresinde üç yeni ülkenin kurulması, çok uluslu petrol şirketlerinin bölgeye olan ilgisi enerji kaynakları bakımından zengin Hazar'ın yasal durumunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Şöyle ki, 1991 yılına kadar Hazar Denizi konusunda taraf ülkeler İran ve SSCB idi (Dugin, 2015, s.365). 1994 yılında Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR ile dünyanın en önemli petrol şirketleriyle imzalanan "Yüzyıl Anlaşması" adı verilen sözleşmenin imzalanması İran'ı tedirgin etmiştir. Bu anlaşma dışında kalan İran ile 1996 yılında "Şah Deniz Arama, Geliştirme ve Üretim Paylaşımı Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde İran'a %10 hisse verilmiştir (SOCAR, 2022).

Ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda soruna yaklaşan taraf ülkeler arasında 2002 Aşkabat, 2007 Tahran, 2010 Bakü'de çok taraflı ve ikili görüşmeler yapılmışsa da bir sonuç elde edilememiştir. Buna karşılık, 2017 yılında Rusya'nın başkanlığında gerçekleştirilen toplantıda çözüme yönelik adımlar atılmış, 12 Ağustos 2018 yılında da nihai çözüme varılmıştır. Aktav'da (Kazakistan), Azerbaycan, Rusya, İran, Kazakistan ve Türkmenistan'ın katılımı ile yapılan zirvede taraf ülkelerin çıkarlarını koruyan ve Hazar Denizi'nin özel hukuki statüsünü belirleyen "Hazar Denizi Sözleşmesi" imzalanmıştır. Hazar'ın göl veya deniz olduğuna yönelik bir vurgu yapılmayan sözleşme çerçevesinde ekonomi, ulaştırma, çevre ve güvenlik ile ilgili işbirliği kararı alınmıştır (CILA, 2018).

20 yıldan fazla süren anlaşmazlığın sonuçlandırılması taraf ülkeleri memnun etmiştir. Ancak, taviz vermek suretiyle sözleşmeyi imzalayan ve bu durumu önemli bir gelişme olarak değerlendiren İranlı yöneticiler İran iç politikasında eleştirilere maruz kalmıştır. İran'ın Hazar Denizi'ndeki payının %20'den %13'e düşebileceği endişesi iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getirmiştir (Radio Farda, 2018). Ancak Hazar konusunda taviz veren bu politikanın gerekçesi olarak İran'ın, ABD yaptırımları nedeniyle zor durumda bulunması ve yabancı güçlerin bölgedeki varlığını sınırlandırmak amacıyla yönünü doğuya çevirmesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Hazar Denizi'ne en az kıyısı olan İran tarafından izlenen politikaya ekonomiden çok güvenlik anlayışı hâkim olmuştur.

Hazar'ın hukuki statüsünde önemli bir gelişme sayılan bu sözleşmenin, 21. yy'ın ilk çeyreğinde taraflar arasındaki tüm sorunları tam anlamıyla çözüme ulaştırdığını söylemek zor olacaktır.

Dağlık Karabağ

Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra yaşadığı önemli iç sorunu, ülkenin ayrılmaz bir parçası Karabağ olmuştur. Tarihin en eski dönemlerinden beri Türklerin egemenliğinde olan Karabağ, jeopolitik ve jeo-stratejik öneme sahip olmasıyla bölge ve bölge dışı güçlerin dikkatini çekmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, SSCB döneminde başlayıp günümüze kadar devam ederek uluslararası sorun haline gelmiştir.

Azerbaycan ile Ermenistan ilişkilerinde belirleyici olan ve zengin altın kaynaklarına sahip Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan ve İran'a açılan kapı özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla, Karabağ'ı elinde bulunduracak güç, Kafkasya'yı ve Hazar Denizi enerji kaynaklarını kontrol edebilme fırsatı yakalayacaktır.

Ermenistan açısından bakıldığında, Dağlık Karabağ'ın kendilerine ait olduğunu sürekli dillendirerek SSCB'den değişik tarihlerde kendilerine bağlanmasını talep etmişlerse de bu istek kabul görmemiştir (İşyar, 2004, s.371).

İran'ın, Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı güvenlik temelli olduğu için arabulucu olmaya çalışarak bölgenin istikrar ve güvenliğinin sağlanmasında önemli bir aktör olmaya çaba göstermiştir. Komşuları arasında yaşanan bu sorunun, istikrarsızlıkla birlikte bölgeyi uluslararası güçlerin müdahalesine açık hale getireceği kaygısı İran'ın soruna müdahale etmesini gerektirmiştir. İran sorun karşısında arabuluculuk yaparak bölgenin istikrarlı hale gelmesi için çaba harcamış ancak Mayıs 1992 yılında yaptığı girişimleri sonucunda Şuşa kenti Ermenilerin eline geçmiş ve böylece İran'ın arabuluculuk girişimleri de son bulmuştur. Azerbaycan, İran'ın arabuluculuk girişimlerinin toprak kaybı ile sonuçlandığını söyleyerek İran'ı suçlamıştır. İran ise, ilk defa Ermenistan'ı saldırganlıkla suçlayarak işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından çekilmelerini aksi takdirde arabuluculuk yapmayacağını belirtmiştir (Durdular, 1995, s.122).

İran, bölgede çıkarları doğrultusunda politika izleyerek zaman zaman Rusya ve Ermenistan ile birlikte hareket etmiştir. Nüfusunun neredeyse yarısı Türk olan İran, Azerbaycan'a temkinli yaklaşmış, bölgesel güç olarak yükselmesinin kendisine tehdit oluşturacağı endişesiyle Azerbaycan'a karşı gizli olarak Ermenistan'ı desteklemiştir (Oğan, 2008, s.189). Zira İran'ın en büyük korkusu, Kuzey ile Güney Azerbaycan'ın birleşmesidir. Olası Büyük Azerbaycan oluşumu, İran'ın bölünmesi anlamına geldiğinden, İran, Şiilik kartını kullanarak (nüfusunun %80'i Şii) Güney Azerbaycan'ın bölünmesini engellemek istemektedir.

İran'ın dış politika anlayışı, ülkelerin toprak bütünlüğünden yana olmuştur. Bu tavrını Azerbaycan toprak bütünlüğü içinde sergilemiştir. Her ne kadar Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu söylese de sorunun devam etmesinden yana tavır sergilemiştir. Dolayısıyla, Azerbaycan ile Ermenistan arasında sorunun devamı tüm güçler için olduğu gibi İran'ın da çıkarları için elverişli ortam yaratmaktadır.

İran'ın, Karabağ sorununda Ermenistan yanlı politika izliyor olması dış politikasına tezat bir durum olarak görülebilir. Ancak İran'ın milli çıkarları açısından, "Biz kimse ile kardeşlik sözü vermedik" anlayışının hâkim olduğu ve bu doğrultuda kararlar aldığı söylenebilir. Sorun, İran'ın güvenlik kaygıları ile ilgili bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölgedeki sorunun çözülmesi, jeopolitik olarak önemli konumu sayesinde Azerbaycan'ın zenginleşmesi ve gelişmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle Azerbaycan'ın güçlenmesini istememektedir. İran'ın Ermenistan yanlısı tavrı ise yaptırımlar ile izole edilmesi durumunda Ermeni diasporasının desteğini alabilme amacına yöneliktir.

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının %20'sini 30 yıl boyunca işgal etmesi ve zaman zaman saldırılarda bulunması sonucunda Eylül 2020'de Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ Savaşı yaşanmıştır. Kasım 2020'de anlaşma imzalanarak sonlanan savaş sırasında İran'ın politika değişikliği dikkat çekmiştir. Önce tarafsız bir tutum sergileyen İran, sosyal medyada Ermenistan'a askeri malzeme taşıyan araçların ve savaşmak üzere gidenlerin geçişine izin verdiğinin görülmesi Ermenistan'dan yana tavır sergilediği yönünde inancı artırmıştır. Savaşın seyrinin Azerbaycan lehine dönmesi ve İran Türklerinin, askeri müdahaleye kadar giden coşkun gösterilerinin ardından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılarak Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarından çekilmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapılmıştır. Dini Lider Ali Hamaney “*Karabağ Azerbaycandır*” başlığıyla bildiri yayımlamış, Dışişleri Bakanı Muhammed Cevat Zarif de çatışmanın sonlandırılması ve sorunun diyalog ile çözümlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalar Azerbaycan tarafından memnuniyetle karşılanırken Ermenistan tarafından hoş karşılanmamıştır (Radio Farda, 2020). Ayrıca Ocak 2021'de Zarif'in Azerbaycan'dan sonra Ermenistan'a yaptığı ziyarette de Ermenistan'ın, İran'ın kırmızıçizgisi olduğunu dile getirmesi Ermenistan'ın kafa karışıklığına neden olmuştur. Dış politikasında pragmatik politika izleyen İran, savaş sonrası bölgedeki değişimlerin dışında kalmamak amacıyla girişimlerde bulunmuş, hayata geçirilmesinin önünde zorluklar olsa da bölgesel barış için Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önerisi olan 3+3 (Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan-Türkiye-Rusya-İran) formülünü olumlu karşılamıştır. Ancak İran'ın, Güney Kafkasya'da Rusya ve Türkiye etkisinin artabileceği yönündeki endişesinin devam ettiği söylenebilir (Poghosyan, 2021).

Genel olarak, İran'ın tutumuna bakıldığında ve 2020 savaşında görüldüğü gibi, asıl endişesinin Türkiye'nin, Azerbaycan'ın yanında yer alması (Deveci Bozkuş, 2021, s.58) ve ileride Nahçıvan'dan (Zengezur'un Azerbaycan'a verilmesi durumunda) Azerbaycan'a kara bağlantısının sağlanması ile Türkiye'nin, Kafkasya ve Hazar Denizi'ne ulaşması ihtimali olduğu söylenebilir (Mashregh News, 2020b). Çünkü bu durum, İran'ın Güney Kafkasya politikasını olumsuz etkileyeceği gibi enerji nakil güzergâhındaki etkinliğini de azaltacaktır.

Sonuç

SSCB'nin dağılması bölge dinamiklerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Güney Kafkasya'nın jeo-stratejik ve jeo-ekonomik açıdan önemi İran ile birlikte uluslararası güçlerin de ilgi odağı olmuştur. İran'ın, Güney Kafkasya politikası ve bölge ülkeleri ile ilişkileri, tarihsel, kültürel, siyasi ve ekonomik unsurlar temelinde gelişmektedir. İran'ın bölgeye yönelik politikası, güvenlik algısı ve ekonomik çıkarları bağlamında şekillenmiştir. Sınır güvenliğini sağlamak, Azerbaycan'ın, İran Türkleri üzerinde etkisini engellemek, Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan'a gizli destek vermek suretiyle Azerbaycan'ı siyasi ve askeri bakımdan zayıflatmak, Türkiye'nin, hem Azerbaycan ile hem de Türk dünyası ile bağlantısını kesmek, enerji kaynaklarını kontrol edebilmek İran'ın temel amaçları olmuştur.

İran'ın bölge ülkeleri ile ilişkileri, Ermenistan haricinde çok başarılı olamamakla birlikte ekonomik işbirliklerinin de beklentileri çok karşılamadığı görülmektedir. İran, yaptırımlar nedeniyle hem geçmişte hem de günümüzde işbirliği yapabileceği ülkelere yönelmiştir. Özellikle de stratejik bakımdan önem taşıyan Güney Kafkasya ülkelerinden Gürcistan ve Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir.

İran'ın, Azerbaycan ve Ermenistan'a yönelik dış politikası Şah Döneminde olduğu gibi bugünde aynıdır. Mücadele verdiği bölgede önceden yalnızca SSCB varken farklı olarak şimdi Rusya ve ABD'nin varlığı söz konusudur.

Tarihsel hak iddiaları doğrultusunda, güç mücadelesinin yaşandığı bölgede uluslararası güçler tarafından bölge ülkeleri için tehdit olarak gösterilen İran'ın tehdit unsuru olabileceği endişesi yersizdir. Ermenistan ile deyim yerindeyse müttefik durumundadır. Azerbaycan ve Gürcistan ise Batı ile iyi ilişkiler içinde olduğundan İran tehdidi söz konusu değildir. Bu endişeler kısmen de olsa yalnızca İran'ın ideolojik hedefi haline gelebilecek Azerbaycan için geçerli olabilir. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığından bugüne İran'ın potansiyel hedefi gerçekleşmemiştir.

Ekim 2020'de, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ Savaşı'ndaki tutumunu telafi edebilmek amacıyla bölge ülkeleri ile görüşmeler yapmak üzere girişimde bulunan İran, ikili ilişkilerle barış ve istikrarın sağlanması yönünde bölgesel işbirliği yapılması yönünde çağrıda bulunmuştur. Şöyle ki, Rusya ve Türkiye'nin bölgede etkinliğinin artması, Rusya'nın, Ermenistan'ın İran sınırına yakın yerlere konuşlanması, Azerbaycan'ın İran sınırına yakın topraklarını geri alması ve bu durumun İran Türklerini de etkileyebileceği endişeleri artırmıştır. Hem Güney Kafkasya ile olan sınırını iç ve dış politikası açısından güvence altına almak hem de savaş sonrası bölgedeki jeopolitik oluşum içinde yeniden yer almak isteyen İran'ın bu adımları, ekonomi başta olmak üzere güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Nihayetinde hem İran'ın jeopolitik, güvenlik ve ekonomik çıkarları hem de bölgeye komşu devletlerin çıkarları bakımından Güney Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanması zorunluluk teşkil etmektedir. Dolayısıyla bölgesel barışın sağlanabilmesi için işbirliğine gidilmesi Güney Kafkasya'nın geleceği bakımından önemli olacaktır.

Kaynakça

- Asker, A. (2016). Kafkaslarda Hegemonya Kurma Stratejisi: Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliği. Bahadır Bumin Özarlan (Der.). *Kanayan yara karabağ* içinde (s. 225-258) Ankara: Astana Yayınları.
- Bayır, E. ve Aslanlı, A. (2001). Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan Politikası. *Stratejik Analiz*, 2 (18), 47-56.
- Cabbarlı, H. (2005). *Ermenistan'da iktidar mücadelesi*. Ankara: Platin Yayınları.
- Cansız, A. ve Salihyan T. (2016). نگاهنو به رقابت ایرانوترکیه درکسب قدرتمنطقهای. *İİSA*, 144-176. Erişim adresi: http://www.iisajournals.ir/article_45831_45147b83c58cf38fc8de1a66fe840eb3.pdf
- Center for International Legal Affairs of the Presidency - CILA. (2018). خزر دریاحقوقیرژیمنکوانسیون به مربوط اسناد. Erişim adresi: <http://www.cila.ir/portal/home/?event/267108/267127/282143>
- Cornell, S. E. (2006). The Politicization of Islam in Azerbaijan. *Silk Road Paper*. Washington. 1-73.
- Dadaşova, R. B. K. (2019). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Sonrası Gürcistan-İran İlişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (8), 23-34.
- Donya Eghtesad. (2018, 14 Kasım). چرا ایرانیان در گرجستان خانه می‌خرند؟. Erişim adresi: <https://donya-e-eghtesad.com>
- Eghtesad News. (2018, 25 Ağustos). روابط اقتصادی ایران و گرجستان فعلا پابرجاست/ اگر اروپا بماند گرجستان نیز می ماند. Erişim adresi: <https://www.eghtesadnews.com>
- Deveci Bozkuş, Y. (2021). Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Güç Dengeleri. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 7, 54-65.
- Dugin, A. (2015). *Rus jeopolitiği: avrasyacı yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Durdular, E. (1995). İran'ın Azerbaycan ve Ermenistan Politikası. *Avrasya Dosyası*, 2(1), 124-135.
- Ensaf News. (2020, 16 Ekim). جنگ قفقاز و ترومای تاریخی ایرانیان. Erişim adresi: <http://www.ensafnews.com/261402/>
- Ermeni Haber Ajansı. (2019,19 Eylül). Ermenistan İsrail'de Büyükelçiliği'ni Kuracak. *Ermeni Haber Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/09/19/Ermenistan-%C4%B0srail/164677>
- Georgia Services Law Firm - GS Law Firm. (2022). روابطسیاسیایران و گرجستان. Erişim adresi: <https://georgia-services.com/component/tags/tag/political-relations-between-iran-and-georgia>
- Giragosyan, R. (2016, 25 Mayıs). ایران و قفقاز: روابط ایران و ارمنستان. *IRAS*. Erişim adresi: <http://www.iras.ir/fa/doc/article/11582016>
- Girgin, K. (2009). Gürcistan: Stratejik Durumu ve Türkiye ile İlişkileri. *TASAM*. Erişim adresi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3097/gurcistan_stratejik_durumu_ve_turkiye_ile_iliskileri
- Islamic Republic of Iran Broadcasting - IRIB. (2020, 19 Mart). ها صهیونیست با روابط تحکیم رد منستانا محاسباتی اشتباه. Erişim adresi: <https://www.iribnews.ir/fa/news/2673306>

- İşyar, Ö. G. (2004). *Bölgesel ve global güvenlik çıkarları bağlamında sovyet-rus dış politikaları ve karabağ sorunu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Keskin, A. (2019, 30 Mayıs). İran'ın Kafkasya Politikası. *Circassian Center*. Erişim adresi: <http://circassiancenter.com/tr/iranin-kafkasya-politikasi-2>
- Mashregh News. (2016, 6 Ağustos). آیا پس گرفتن سرزمین‌های ازدست رفته در ترکمنچای ممکن است؟. Erişim adresi: <https://www.mashreghnews.ir/news/609582/>
- Mashregh News. (2020a, 19 Mart). ارمنستان بر سردوراهی سرنوشت ساز. Erişim adresi: <https://www.mashreghnews.ir/news/1053181/>
- Mashregh News. (2020b, 11 Ekim). تحلیلی بر جنگ قره باغ. Erişim adresi: <https://www.mashreghnews.ir/news/1125341/>
- Mehemmedi, M. (2017). Azerbaycan-İran Münasibetleri. Memmedov, F., Veliyev, C., Memmedov, A. (Ed.). *Azərbaycan respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016)* içinde (s. 225-250). Bakı: Poliart MMC. Erişim adresi: <https://www.repk.az/uploads/books/0.36.pdf>
- Ministry of Foreign Affairs of Iran. (2020a, 31 Ocak). مبادلات تجاری جمهوری اسلامی ایران و گرجستان سال 2019. Erişim adresi: <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/571656>
- Ministry of Foreign Affairs of Iran. (2020b). حجم مبادلات تجاری ایران و گرجستان (5 ماهه 2020). Erişim adresi: <https://economic.mfa.ir/portal/NewsTagBrowser/6478/2020>
- Mizan News. (2019, 9 Kasım). چالش‌ها و ظرفیت‌های روابط ایران - گرجستان / آمریکا همچنان خبثت می‌کند. Erişim adresi: <https://www.mizanonline.com/fa/news/565673>
- Nesibli, N. (2000). Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması. *Stratejik Analiz*, 1(4), 61-72.
- Oğan, S. (2008). 11 Eylül Sonrası İran-Rusya İlişkileri. Mehmet Tuncel (Der.). *Ortadoğu'da güç savaşları hedef neden iran?* içinde (s. 197-202). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Poghosyan, B. (2021). چشم‌انداز روابط ایران و ارمنستان بعد از مسالقه قره باغ ۲۰۲۰. *İrdiplomacy*. Erişim adresi: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/2003019/President.ir>. (2014).
- President Iran. (2020, 2 Mayıs). رییس‌جمهوری دیدار سفیر جدید گرجستان: توسعه خط آهن ایران-گرجستان به نفع کل منطقه است. *Official website of the President of the Islamic Republic of Iran*. Erişim adresi: <http://www.president.ir/fa/76820>
- Radio Farda. (2018, 13 Ağustos). سهم آینده پنج کشور از خزر؛ شاید فقط خاک. Erişim adresi: <https://www.radiofarda.com/a/Iranian-social-media-users-reaction-to-Caspian-sea-agreement/29430072.html>
- Radio Farda. (2020, 4 Kasım). نیت پنهان خامنه‌ای از حمایت آشکار از آذربایجان چیست؟. Erişim adresi: <https://www.radiofarda.com/a/30930311.html>
- The State Oil Company of the Azerbaijan Republic - SOCAR (2022). Şahdeniz. Erişim adresi: <http://www.socar.az/socar/az/activities/production/shah-deniz>
- Yakupzade, C. (t.y.). İran'ın karabağ sorununa ve güney kafkasya'da kolektif güvenlik girişimlerine yönelik politikası. Erişim adresi: http://www.anl.az/el/q/qarabag_4/q-6.htm

Extended Abstract

Purpose

The South Caucasus, which is one of the most important regions of the world and the focus of attention of all powers with its geographical location and strategic importance, has also been the center of attention and struggle area of Iran throughout history. The South Caucasus, which is an unstable region due to the struggle over energy resources, ethnic conflicts and economic weakness, has once again become the focus of attention of Iran after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). This article mainly aims to examine Iran's relations and opportunities with the South Caucasus states that gained their independence after the USSR collapsed.

Design and Methodology

The South Caucasus has been one of the important regions that preserved its importance throughout history. Iran, which is bordered by this region, has tried to establish relations with the states of the region at every opportunity, claiming that it has a historical, cultural and linguistic connection, and has also claimed rights from time to time. Many studies on the subject have been done in the literature. In this article, Iran's multidimensional strategies such as economic, security and mediation with the South Caucasus states in order to consolidate and maintain its policy towards the region are evaluated: good political and economic relations with Armenia; Mainly economic relations with Georgia; Historical tensions with Azerbaijan, problems with the status of Karabakh and the Caspian Sea.

The study is a review article. In this study, which was prepared by searching the literature, not only books and journals but also the opinions of the Iranian press and official bodies were included, and different aspects were tried to be determined about the historical background of the relations with the states of the region.

Findings

Iran's regional policies have always been the subject of discussion. In order to become an effective regional power, Iran sought to seize opportunities and determined policies in this direction. Iran's strategically located South Caucasus policy has been based on security and economics due to geopolitical imperatives and concerns rather than ideology.

There is no doubt that Iran and the three South Caucasus countries are historically and geographically interested in each other. Each of them pursues policy in line with their own interests. Iran's most stable and friendly cooperative relations have been with Armenia. The fact that both countries faced international isolation has enabled the development of their economic and political relations. Iran, which also establishes close relations with the Armenian Diaspora, sees Armenia as a strategic country against international sanctions and isolation, but also used it as a hindering factor in establishing strong relations between Turkey and Azerbaijan.

Being the gateway to the Black Sea and Europe, Georgia is important in terms of being an important link in Iran's north-south transportation corridor and transit roads. For this reason, it is clear that Iran cannot sacrifice Georgia in terms of politics, economy and security.

Azerbaijan holds the most important place in Iran's South Caucasus policy. After the collapse of the USSR, the independence of Azerbaijan caused discomfort in Iran, and the historical tension between the two countries continued. It followed a policy to prevent it and to bring Azerbaijan into its sphere of influence by preventing it from establishing relations with Turkey.

In addition, it is seen that Iran's efforts to dominate the region and its claims on the lands in the region continue. In Iran's foreign policy, although the geographical claim does not seem very realistic in today's conditions, it is seen that these propaganda discourses are used as a balance policy between the powers in the region.

In conclusion, although Iran is aware of the difficulties in achieving its goals for the region, it continues to make significant efforts in this direction. In addition, it has emerged with the developments experienced from time to time that Iran can be effective in its relations with the countries of the region, which are fluctuating, to the extent that it follows a balanced policy.

Research Limitations

This article covers the goals and policies determined for the region in the process from the loss of the South Caucasus lands and the decline of its dominance in the region as a result of the Gulistan Agreement (1813) and the Turkmenchay Agreement (1828) between the Qajar Dynasty and the Russian Empire.

Originality

While this article is original in terms of narration, expression and evaluation of the events, it has been tried to reveal the relations of Iran with the regional states from a different perspective by including the opinions of the Iranian press and official bodies.

Araştırmacı Katkısı: Yeşim DEMİR (%100).